

Еркинбекова М.А. ¹

¹ «Қайнар» академиясы, Қазақстан, Алматы қ.

ҚҰМАР ОЙЫНДАРДАН ЗАРДАП ШЕГЕТІН АДАМДАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ЭМПИРИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУ

Андатпа

Тәуелділік мәселелерінің өзектілігі әр түрлі тәуелді мінез-құлықтары бар адамдар санының тұрақты өсуіне байланысты айқын көрінеді. XX ғасырдың соңғы онжылдықтары мен XXI ғасырдың басында бұл құбылыс оны әлеуметтік және ғылыми бағалау үшін маңызды формалар мен ендіктерге ие болған кезде құмар ойындардың ерекше проблемасы ретінде пайда болды. Құмар ойындар соншалықты күшті әлеуметтік-психологиялық құбылыс бола отырып, адамдардың өміріндегі өзгерістер жүйесін тудырды. Ойын автоматтары бар залдар кейбір жағдайларда қала құраушы объектілерге айналса, ойынға тәуелділік психотерапияның барлық бағытын тудырды және осы мәселе бойынша психологиялық зерттеулер қажет болды.

Түйінді сөздер: құмар ойындарға тәуелділік, тәуелділік, ойынқұмарлық, психологиялық ерекшеліктері, эмпирикалық зерттеу.

Еркинбекова М. А. ¹

¹Академия "Қайнар", Казахстан, г. Алматы

ЭМПИРИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ ЛЮДЕЙ, СТРАДАЮЩИХ АЗАРТНЫМИ ИГРАМИ

Аннотация

Актуальность проблем зависимости проявляется в связи с постоянным ростом числа людей с различным зависимым поведением. В последние десятилетия XX-начале XXI века это явление возникло как особая проблема азартных игр, когда оно приобрело важные формы и широты для его социальной и научной оценки. Азартные игры, являясь настолько мощным социально-психологическим явлением, породили систему изменений в жизни людей. В то время как залы с игровыми автоматами в некоторых случаях становились градообразующими объектами, игровая зависимость вызывала все направления психотерапии и требовала психологических исследований по этому вопросу.

Ключевые слова: зависимость от азартных игр, зависимость, азартные игры, психологические особенности, эмпирическое исследование.

Yerkinbekova M. A. ¹

¹ «Qainar» Academy, Kazakhstan, Almaty

AN EMPIRICAL STUDY OF THE PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF PEOPLE SUFFERING FROM GAMBLING

Abstract

The relevance of addiction problems is manifested in connection with the constant increase in the number of people with various dependent behaviors. In the last decades of the XX-the beginning of the XXI century, this phenomenon arose as a special problem of gambling, when it acquired important forms and breadths for its social and scientific evaluation. Gambling, being such a powerful socio-psychological phenomenon, has generated a system of changes in people's lives. While halls with slot machines in some cases became city-forming objects, gambling addiction caused all areas of psychotherapy and required psychological research on this issue.

Keywords: *gambling addiction, addiction, gambling, psychological characteristics, empirical research.*

Қазіргі әлемде құмар ойыны жеке әлеуметтік және мәдени салаға - жақсы ұйымдастырылған демалыс аймағына айналды. Шетелдік социологиялық зерттеулерге сәйкес, қазіргі уақытта ТМД елдерінде бұл әлеуметтік патологиядан 2 миллионға дейін адам зардап шегеді деген қорытынды жасауға болады. Бұл ойын бизнесінің заңдастырылуына және іс жүзінде бақылаусыз дамуына (соңғы уақытқа дейін) байланысты.

Құмар ойындарға тәуелділік мәселесінің әлеуметтік-мәдени құбылыс ретіндегі өзектілігі де жастарды тәрбиелеу мәселелерін қозғаған кезде-ақ аңғарылады. Әлеуметтанушылар ойын бизнесіне қатысты қоғамда, бұқаралық ақпарат құралдары арқылы тек оң стереотиптер қалыптасып, түрлі лотереялар, казинолар мен ұтыс ойындарын таратудың кең тарағанын тек осымен салыстыруға болатын заманда өскелең ұрпақ өсіп келе жатқанын атап көрсетеді. негізгі қажеттіліктердің болуы. Кез келген жасөспірім дерлік заңсыз ойын сайтына еркін кіріп, лотерея билетін сатып алып, ұтыс ойынына бәс тіге алады. Мамандар қоғамда (ең алдымен ата-аналар арасында) бұл мәселеге деген көзқарас өзгермеген сайын, құмар ойындарға әуес жастардың саны арта түсетініне сенімді.

Әлеуметтік адекватты адам әбден танылатын, белгілі бір нормадан шығып кеткеннің бәрі патологиялық сипатқа ие болады, тұлғаның ішкі рухани өзегін бұзады. Сонымен қатар кез келген белсенділік, бос уақыттың кез келген түрі патологияға айналуы мүмкін. Мысалы, спортқа немесе филателияға зиянсыз болып көрінетін хобби адам өзінің эмоционалдық атмосферасын өзгертуге көмектесетін хоббиінен басқа, отбасы, жақын адамдары, достары бар екенін ұмытып кетсе, тәуелділікке айналуы мүмкін. Құмар ойындар жеке тұлғаны жойғыш болып табылады, өйткені кез келген тәуелділік әрқашан патологиялық ойыншыларға тән мәдени шектеулерді, әлеуметтік оқшаулануды және шеттетуді білдіреді. Адекватты мәдени, рухани және әлеуметтік өмір сүру мүлде ойынсыз өмірді білдірмейді, бұл ойынға тәуелділіксіз, патологиясыз өмір, одан кейін өз бетімен құтылу мүмкін емес.

Осындай мәдени, рухани және әлеуметтік ауытқулардың пайда болу мәселесі және патологиялық тәуелді ойыншыларды белсенді әлеуметтік өмірге қайтарудың мүмкін жолдары мақалада қарастырылады.

Зерттеудің мақсаты: ойынға тәуелділіктен зардап шегетіндердің жеке ерекшеліктерін анықтау.

Зерттеу пәні: ойынға тәуелділіктен зардап шегетін адамдардың жеке тұлғалық ерекшеліктері.

Зерттеу нысаны: құмар ойындарға тәуелділіктен зардап шегетін 17 мен 27 жас аралығындағы 18 адам.

Зерттеудің гипотезасы: Құмар ойындарға тәуелді адамдар үшін акцентуацияның ең типтік гипертимиялық, демонстративті және кептелетін психологиялық түрі. Олар сондай-ақ алаңдаушылықпен, эмоционалдық тұрақсыздықпен, инфантилизммен, қоғамдағы жағдайына қанағаттанбаумен сипатталады.

Зерттеу әдістері:

- Жалпы ақпарат алуға арналған диагностикалық сауалнама.
- А. Маслоу сауалнамасы.
- Г.Шмишек-К.Леонхардтың бейімделген характерологиялық сауалнамасы.
- Ч.Д. Спилберг - Ю.Л. Ханиннің реактивті (ситуациялық) және жеке мазасыздану шкаласы.

Зерттеу барысында барлық респонденттер екі топқа бөлінді: құмар ойындарға тәуелділер (эксперименттік топ) және ешқандай тәуелділігі жоқ (бақылау тобы). Эксперименттік топта 22 мен 42 жас аралығындағы 20 құмар ойынға тәуелді, оның ішінде 16 ер және 4 әйел адам болды. Бақылау тобына 19 бен 43 жас аралығындағы құмар ойынмен айналысатын, бірақ тәуелділіктің ешбір түрінен зардап шекпейтін 20 адам кірді, оның 14-і ерлер және 6-ы әйелдер. Зерттеу барысында зерттелушілер әзірленген сауалнаманы өз бетінше толтырды.

Нәтижелерді математикалық өңдеу STATISTICA бағдарламасы арқылы жүзеге асырылды. Эксперименттік және бақылау топтарындағы сауалнаманы қолдану арқылы

алынған нәтижелердегі айырмашылықтар Манн-Уитни U-тестінің көмегімен анықталды. Топ ішіндегі қарым-қатынастар Спирмен корреляция коэффициенті арқылы алынды.

Зерттеу нәтижелері және нәтижелерді интерпретациялау. Сауалнаманың бірінші бөлімін (жалпы ақпарат) өңдеу нәтижесінде зерттелушілердің сипаттамалары анықталды, №1 кестеде көрсетілген.

Кесте- 1. Зерттелетін топтардың сипаттамасы (жалпы ақпарат)

Сипаттамалар		Эксперименттік топ		Бақылау тобы	
		Адам саны	%	Адам саны	%
Жынысы : ерлер		16	80	14	70
әйелдер		4	20	6	30
Жасы: минималды – максималды орта		22-42 29	X	19-43 28	X
Білімі: орта		1	5	1	5
арнаулы орта		7	35	8	40
жоғары		12	60	11	55
Отбасы жағдайы: үйленбеген/тұрмыста емес		11	55	6	30
үйленген/тұрмыста		5	25	12	60
ажырасқан		4	20	2	10
Балалары: бар		7	35	10	50
жоқ		13	65	10	50
Материалдық жағдайы: төмен		2	10	1	5
орта		15	75	18	90
жоғары		3	15	1	5
Тұрмыстық жағдайы: жеке пәтері бар		12	60	12	60
коммуналдық пәтер		4	20	2	10
пәтер жалдайды		4	20	6	30
Отбасында психикалық аурулардың болуы: бар		1	5	0	0
жоқ		19	95	20	100
Отбасы мүшелерінде тәуелділіктің болуы: иә		18	90	14	70
жоқ		2	10	6	30
Құмар ойындарымен ойнаған отбасы смүшелерінің болуы: иә		17	85	13	65
жоқ		3	15	7	35
Қандай құмар ойындарымен ойнаған:	казино	X	11	X	12
	ойын автоматтары		47		41
	лото		14		
	карта және домино		28		
Ойын клубтарына бару жиілігі	Аптасына 3 – 4 рет	10	50	0	0
	Аптасына 1 - 2 рет	10	50	0	0
	Аптасына 1 - 2 рет	0	0	14	70
	Айына 1 рет немесе мүлде бармайды	0	0	6	30
	Ойынның қайтпас тартымдылығы: иә	16	80	0	0
жоқ	4	20	20	100	
Ойын залдарына барыңыз: жалғыз біреумен қатыспау	15	75	6	30	
	5	25	9	45	
	0	0	5	25	

Жақындарының ойынға қатынасы	бірге ойнайды	0	0	4	20
	нейтралды	5	25	15	75
	қарсы	11	55	1	5
	мүлдем қарсы	4	20	0	0

Кестедегі мәліметтерден эксперимент және бақылау топтары отбасылық жағдайы бойынша ерекшеленетінін көруге болады. Тәжірибе тобындағы некесіз адамдардың саны бақылау тобымен салыстырғанда жоғары болды. Бұл айырмашылықтар статистикалық маңызды болды. Сонымен қатар, эксперименталды топ мүшелерінің балалары бақылау тобымен салыстырғанда айтарлықтай аз болды. Егер отбасы мүшелерінің алкогольге, темекі шегуге, есірткіге және т.б. тәуелділігін қарастыратын болсақ, онда бақылау тобымен салыстырғанда эксперименттік топта бұл фактордың басым болуын да атап өтуге болады. Сондай-ақ эксперименталды топтағы адамдардың отбасылары бақылау тобына қарағанда құмар ойындарға көбірек бейім болғанын атап өтуге болады. Айта кету керек, эксперименталды топтың барлық мүшелері ойын клубтарына әлдеқайда жиі барады - аптасына 1-4 рет, ал бақылау тобының мүшелері - айына 1 рет немесе одан да аз. Сондай-ақ, ойынға деген қайтымсыз тартымдылық тұрғысынан айтарлықтай айырмашылық алынды: эксперименттік топ мүшелерінің көпшілігі ойынға деген бас тартпайтын тартымдылықты сезінді, бақылау тобында ойынға қарсы тұрмайтын тартымдылық сезімі толығымен болды. Сонымен қатар, эксперименталды топ мүшелері ойын залдарына жалғыз барады, ал бақылау тобының мүшелері біреумен ойын залдарына жиі барады. Эксперименттік топ мүшелерінде жақын адамдардың ойынға деген теріс көзқарасы басым болса, бақылау тобының мүшелері бейтарап. Басқа факторлар бойынша айтарлықтай айырмашылықтар табылмады.

А.Маслоу сауалнамасы бойынша алынған мәліметтерді талдау нәтижелері. 14 шкала бойынша эксперименттік және бақылау топтарының психологиялық ерекшеліктеріндегі айырмашылықтарды анықтау үшін нәтижелерді (ұпайлар саны) салыстыру жүргізілді. Топтар арасындағы көрсеткіштердің айырмашылығы дәрежесі Манн-Уитни U-тестінің көмегімен анықталды. Салыстыру нәтижелері №2 кестеде берілген.

Кесте-2. А.Маслоу сауалнамасы бойынша эксперименттік және бақылау топтарын салыстыру нәтижелері

№	Шкала атаулары	Эксперименттік топ	Бақылау тобы	p
p/c				
1	«Уақыт бойынша бағдарлау»	8,51 ± 1,58	9,66 ± 2	0,1742
2	«Қолдау»	41,22 ± 8,52	46,77 ± 4,82	0,1021
3	«Құндылық бағдарлары»	9,84 ± 2,25	11,22 ± 3,63	0,3138
4	«Мінез-құлық икемділігі»	11,41 ± 2,99	12,66 ± 3,54	0,4092
5	«Сезімталдық»	6,4 ± 1,17	7,88 ± 2,15	0,0741
6	«Спонтандылық»	4,82 ± 1,69	6,88 ± 1,83	0,0192
7	«Өзін-өзі құрметтеу»	5,83 ± 2,57	9,22 ± 2,28	0,0072
8	«Өзін-өзі қабылдау»	9,35 ± 3,13	11,44 ± 2,74	0,1325
9	«Адам табиғатына көзқарас»	3 ± 1,25	4,88 ± 1,96	0,0216
10	«Синергия»	3,77 ± 1,34	3,88 ± 1,54	0,7779
11	«Агрессияны қабылдау»	6,11 ± 3,31	9,22 ± 2,33	0,0313
12	«Байланыс»	8,95 ± 3,35	10,11 ± 3,18	0,4313
13	«Танымдық қабілет»	3,9 ± 1,66	5,33 ± 1,58	0,0719

14	«Шығармашылық»	6,92 ± 3,7	5,88 ± 2,26	0,4880
----	----------------	------------	-------------	--------

P – эксперименттік және бақылау топтары арасындағы айырмашылықтардың мәнділігі.

Кестедегі мәліметтерден байқау тобында эксперимент тобында барлық дерлік шкала бойынша («Шығармашылық» шкаласын қоспағанда) аз ұпай алынғанын көруге болады. Сонымен қатар «Спонтандылық», «Өзін-өзі бағалау», «Адам табиғатына көзқарас», «Агрессияны қабылдау» шкалаларына қатысты топтар арасындағы айырмашылықтар статистикалық тұрғыдан маңызды болды. Сондай-ақ, «Сезімталдық» және «Танымдық қабілеттер» шкалаларына қатысты айырмашылықтар статистикалық маңыздылыққа жақын болғанын атап өткен жөн.

Зерттелетін топтардағы А.Маслоу шкаласы бойынша орташа баллдарды салыстыру нәтижелері барлық дерлік шкалалар бойынша («Шығармашылық» шкаласын қоспағанда) эксперимент тобындағы орташа балл бақылау тобына қарағанда төмен екенін көрсетеді. Бұл құмар ойындарға тәуелді зерттелген респонденттердің орташа есеппен құмар ойындарға тәуелді еместерге қарағанда өзін-өзі таныту деңгейі төмен екенін білдіреді.

Эксперименттік топтағы «Спонтандылық» шкаласы бойынша төмен балл құмар ойындарға тәуелді респонденттердің мінез-құлқында өз сезімдері мен эмоцияларын ашық көрсетуге қорқатындығын білдіреді, бұл жабық (жасырын) мінезді көрсетеді. Бақылау тобындағы осы шкала бойынша жоғары балл тәуелділіктен зардап шекпейтін адамдар өз сезімдерін алдын ала ойластырылмаған әрекеттермен көрсете алатынын көрсетеді.

«Өзін-өзі бағалау» шкаласын талдай отырып, тәуелділіктен зардап шекпейтін респонденттер өздерін көбірек бағалайды (эксперименттік топпен салыстырғанда) және бұл үшін объективті негіздер болған жағдайда деп қорытынды жасауға болады. Тәуелді респонденттер, керісінше, өзін-өзі бағалауы төмен, яғни өзін-өзі бағалауы төмен. Бұл адам психикасына теріс әсер ететін мінез-құлықтың белгісіздігінен, өзіне сену қорқынышынан көрінеді.

«Адам табиғатына көзқарас» шкаласындағы көрсеткіштердің айырмашылығы адам табиғатын басқаша түсінуді көрсетеді. Бақылау тобындағы респонденттердің өмірдің барлық құбылыстарынан тұрақты байланыстарды табу, еңбек пен ойын, махаббат пен нәпсіқұмарлық, өзімшілдік пен жанқиярлық сияқты қарама-қайшылықтардың антагонистік емес екенін түсінуге қабілетті. Эксперименттік топтағы респонденттердің қарама-қайшы өмір құбылыстарын мағыналы түрде байланыстыру қабілеті төмен.

Эксперименттік топтағы «Агрессияны қабылдау» шкаласы бойынша төмен балл олардың агрессивтілігін қабылдау қабілетінің төмендігін көрсетеді. Бұдан шығатыны, құмар ойындарға әуестенген респонденттердің осы қасиетін жасыруға, агрессиядан бас тартуға, оны өз бойларында басуға ұмтылады. Бұл да оқшаулануды, жақындықты, өзін, ішкі әлемін сол қалпында қабылдай алмауды көрсетеді. Бақылау тобындағы респонденттер агрессивтілік пен ашуланудың адам табиғатына тән екенін және адамдар арасындағы қарым-қатынаста өзін көрсете алатынын жақсы түсінеді.

К.Леонхарт – Г.Шмишек сауалнамасы бойынша алынған мәліметтерді талдау нәтижелері. Зерттелетін топтардағы психологиялық типтердің таралуы туралы мәліметтер 3-кестеде берілген.

Кесте-3. Эксперименттік және бақылау топтарындағы психологиялық типтердің таралуы

№ р/с	К.Леонгард бойынша типтер	Топтардағы кездесулер саны	
		Эксперименттік топ	Бақылау тобы
1	Гипертимді	4	1
2	Қозғыш	5	4
3	Эмоционалды	1	2
4	Дистимиялық	2	2
5	Мазасыз және қорқынышты	1	1
6	Әсерлі түрде жоғарылады	3	3

7	Аффективті тұрақсыз	1	2
8	Кептеліп қалған (теңгерімсіз)	2	1
9	Педанттық	0	2
10	Демонстративтік	1	2

Зерттелетін екі топтағы психологиялық типтердің таралуын талдау кезінде статистикалық маңызды айырмашылықтар алынған жоқ (үлестерді салыстыру әдісі). Әдебиеттерге сәйкес (Егоров, 2003), құмар ойындарға тәуелді адамдарда гипертимиялық психологиялық тип болуы ықтимал.

Ч.Д.Спилбергер – Ю.Л.Ханин сауалнамасы бойынша алынған мәліметтерді талдау нәтижелері. Мазасыздық түрлерінің ауырлық дәрежесін зерделеу кезінде зерттелетін топтардағы мазасыздықтың әрбір түрі бойынша орташа баллдар есептелді. Топтар арасындағы көрсеткіштердің айырмашылығы дәрежесі Манн-Уитни U-тестінің көмегімен анықталды. Салыстыру нәтижелері №4 кестеде берілген.

Кесте-4. Ч.Д.Спилбергер – Ю.Л.Ханин сауалнамасы бойынша алынған мәліметтерді талдау нәтижелері

№ р/с	Мазасыздық типтері	Топтар		
		Эксперименттік топ	Бақылау тобы	<i>P</i>
1	Ситуативтік	47,9 ± 8,97	40,2 ± 5,99	0,0461
2	Тұлғалық	54 ± 12,61	35,8 ± 5,77	0,0006

P – эксперименттік және бақылау топтары арасындағы айырмашылықтардың мәнділігі.

Кестедегі деректерден зерттелетін топтар мазасыздықтың екі түрі бойынша да айтарлықтай ерекшеленетінін көруге болады. Осылайша, эксперименталды топ жағдайлық және жеке алаңдаушылық тұрғысынан айтарлықтай жоғары жалпы баллмен сипатталды. Сонымен қатар жеке мазасыздануға қатысты айырмашылық ситуациялық (реактивті) алаңдаушылыққа қарағанда көбірек.

Эксперименттік топтың респонденттері арасындағы жоғары ситуациялық алаңдаушылық тұлғаның жоғары реактивтілігін, ішкі және сыртқы өзара әрекеттесу жағдайына қатысуын көрсетеді, ал меланхолик темперамент түрі де жоғары ситуациялық алаңдаушылыққа сәйкес келеді. Бақылау тобындағы респонденттер темпераменттің сангвиниктік немесе холериктік түріне көбірек сәйкес келеді. Себебі, тәуелді және тәуелді емес ойыншылар ойынды басқаша қабылдайды. Нашәқорлар үшін ойын өмірдің басым бөлігі болып табылады, ол көп күш пен уақытты қажет етеді, олар одан бас тарта алмайды. Тәуелді емес ойыншылар үшін ойын жай ғана қызықты уақыт.

Эксперименттік топтың респонденттерінің жоғары жеке мазасыздығы жеке тұлғаның меланхолия мен сангвиникке сәйкес келетін жоғары белсенділігін көрсетеді.

Эксперименттік және бақылау топтарындағы мәліметтерді корреляциялық талдау. Эксперименттік және бақылау топтарындағы мәліметтерді талдау нәтижесінде алынған көрсеткіштер арасындағы корреляциялар Спирман корреляция коэффициенті (*R*) арқылы есептелді.

Эксперименттік топ

Эксперименттік топта келесі айнымалылар арасында статистикалық маңызды байланыстар табылды:

1. Жас ерекшелігі жеке мазасыздану индексімен оң корреляцияланады ($R=0,90$);
2. Некеде тұрған респонденттер жеке мазасыздану шкаласы бойынша жоғары балға ие болды ($R=0,81$);
3. Балалары бар респонденттер «Сезімталдық» шкаласы бойынша төмен балға ие болды ($R=0,81$);

4. Респонденттердің табысының мөлшері «Агрессияны қабылдау» шкаласы бойынша көрсеткішпен теріс корреляция ($R=-0,65$);

5. Нашар тұрғын үй жағдайында тұратын респонденттердің сезімталдық шкаласы бойынша төмен балл ($R=0,89$) және өзін-өзі қабылдау шкаласы бойынша жоғары балл ($R=-0,65$);

6. Респонденттердің отбасы мүшелерінің арасында тәуелділіктің болуы индикаторы ситуациялық мазасыздық деңгейімен ($R=0,70$) оң корреляцияланады, сондай-ақ «Мінез-құлықтың икемділігі» шкаласы бойынша ұпай санымен теріс корреляцияланады ($R=-0,63$), «Спонтандылық» ($R=-0,65$) және «Байланыс» ($R=-0,65$);

7. Ойын залдарына бару жиілігінің көрсеткіші «Мінез-құлық икемділігі» шкаласы бойынша ұпай санымен теріс корреляцияланады ($R=-0,71$).

Жас ұлғайған сайын жеке мазасыздану көрсеткішінің артуы құмар ойындарға тәуелді ойыншылардың үміттерінің ақталмағанымен түсіндіруге болады, бұл өмір шындығын адекватты түрде қабылдамауын көрсетеді.

Жеке алаңдаушылықты арттыратын, тәуелді ойыншының мінез-құлқында шиеленіс тудыратын отбасының болуы, яғни отбасы оны қысады, өзін нашар сезінеді, ол үшін ауыртпалық деп айтуға болады. Тәуелді ойыншыларда балалардың қатысуымен ұқсас жағдай орын алады. Тәуелді ойыншы үшін балалар басым фактор, бәсекелестер, яғни ол өзін төмен сезінеді, сондықтан өзін, өзінің тәжірибесі мен қажеттіліктерін нәзік сезіну қабілеті төмендейді.

Табыс құны мен «Агрессияны қабылдау» шкаласындағы көрсеткіш арасындағы байланыс ойыншының қаржылық жағдайы неғұрлым нашар болса, соғұрлым ол агрессивті болады дегенді білдіреді. Бұл қылмыс жасауға бейімділігін, үлкен шығынмен және үлкен қарызбен түсіндіреді.

Өмір сүру жағдайлары мен сезімталдық арасындағы байланыс өз тәжірибесін сезіну қабілетінің төмендеуінен және сыртқы жағдайларға көбірек көңіл бөлуден көрінеді. Тұрғын үй жағдайының нашарлауымен өзін-өзі қабылдаудың артуы патологиялық ойыншылардың әлсіз жақтарын нашар тұрғын үй жағдайларымен ақтауға тырысуымен байланысты.

Ойыншыда тәуелділіктің қалыптасуының тұқым қуалайтын факторларына отбасы мүшелерінің арасында тәуелділіктің болуы мен ситуациялық мазасыздық деңгейінің жоғарылауы, мінез-құлық икемділігінің төмен деңгейі, стихиялылық және байланыс арасындағы қатынасты жатқызуға болады. Мінез-құлық икемділігі шкаласы бойынша төмен балл догматизмді, өзгермелі жағдайға тез жауап бере алмауды білдіреді. «Спонтандылық» және «Байланыс» шкаласы бойынша төмен ұпайлар мінездің жақындығын, өзінің сезімі мен эмоциясын білдірудегі қиындықтарды, қарым-қатынас пен тұлғааралық байланыстарды орнатудағы қиындықтарды көрсетеді.

Құмар ойын залдарына бару жиілігі мен икемділік арасындағы қатынас адам ойынға қаншалықты тартылса, одан бас тарту соғұрлым қиын болатынын көрсетеді.

Бақылау тобы

Бақылау тобындағы статистикалық маңызды байланыстар келесі айнымалылар арасында табылды:

1. Әйелдер «Адам табиғатына қараңыз» шкаласы бойынша жоғары балл жинады ($R=0,50$);

2. Респонденттердің білім деңгейі «Адам табиғатына көзқарас» шкаласы бойынша ұпай санымен оң корреляцияланады ($R=0,75$);

3. Некеде тұрған респонденттер «Қолдау» шкаласы бойынша төмен баллға ие болды ($R=-0,73$);

4. Балалары бар респонденттер «Құндылық бағдарлары» шкаласы бойынша төмен баллға ие болды ($R=-0,71$);

5. Табысы жоғары респонденттердің ойын залдарына бару жиілігі жоғары болды ($R=0,71$), туыстарының ойынға деген оң көзқарасы ($R=0,80$) және өзін-өзі бағалау шкаласы бойынша жоғары балл ($R=0,69$) болды. , сондай-ақ ситуациялық алаңдаушылықтың төменгі деңгейі ($R=0,67$);

6. Тұрмыстық жағдайы нашар респонденттердің ойын залдарына бару жиілігі жоғары ($R=-0,83$);

7. Ойын залдарына достарымен немесе туыстарымен баратын респонденттердің ойын залдарына бару көрсеткіші жоғары ($R=0,67$);

8. Туыстарының ойынға деген жағымсыз қатынасы «Агрессияны қабылдау» шкаласы бойынша жоғары баллға сәйкес келеді ($R=-0,68$).

Топтардағы корреляцияларды салыстыру

1. Отбасы. Тәуелді ойыншылар үшін отбасы мен балалар шиеленіс пен алаңдаушылықтың жоғарылауымен байланысты ең ауыр, депрессиялық фактор болып табылады. Дені сау ойыншыларға отбасы қолдау көрсетеді. Отбасында олар жалғыздықты сезінбейді. Отбасының мүдделеріне сәйкес құндылықтарды қайта бағдарлау бар.

2. Материалдық-тұрмыстық жағдайлар. Тәуелді ойыншыларда нашар материалдық жағдайлар агрессивтілікті арттырады. Дені сау құмар ойыншылар бұл жағдайда достарымен көбірек уақыт өткізіп, құмар ойындармен көңіл көтеру арқылы өтейді.

3. Тұқым қуалайтын факторлар. Тәуелді ойыншылар үшін олар үлкен мәнге ие және көптеген жеке қасиеттерге әсер етеді (икемділік, стихия, байланыс, ситуациялық алаңдаушылық деңгейі, өзін-өзі бағалау). Дені сау ойыншыларда маңызды емес.

4. Ойын залдарына бару жиілігі. Дені сау ойыншылар үшін бұл қаржылық жағдайдың деңгейіне байланысты. Ауру ойыншыларда бұл фактор мінез-құлықтың икемділігіне әсер етеді.

Жұмыстың мақсаты орындалды деп санауға болады. Дегенмен, құмар ойындарға тәуелділіктен зардап шегетін адамдардың тұлғалық ерекшеліктерін зерттеуді жалғастыру қажет, өйткені бұл саладағы білімімізде әлі де айтарлықтай алшақтық бар.

Құмар ойындарға тәуелді адамдардың жеке ерекшеліктері дені сау субъектілердің жеке ерекшеліктерінен айтарлықтай ерекшеленеді деген гипотеза расталды.

Сонымен, құмар ойындарға тәуелділік мәселесін шешу үшін психологтарды, дәрігерлерді және басқа да мамандарды тарта отырып, құмар ойындарға тәуелділікті кеңірек зерттеу, сондай-ақ ойын мекемелерімен бірлесіп жұмыс істеу қажет.

Осыған байланысты барлық қажетті көрсеткіштерді есептеуге мүмкіндік беретін, практикалық маңызды және ғылыми негізделген нәтижелерді тез және сенімді алуға мүмкіндік беретін жақсы біріктірілген әдістемені әзірлеу қажет.

Сондай-ақ, құмар ойындарға тәуелділік мәселесін шешу үшін ойын мекемелерін мемлекеттік бақылау қажет. Казино немесе басқа ойын клубын ұйымдастыру, сондай-ақ оның орындалуын бақылау үшін қатаң шектеулер жиынтығын әзірлеу керек.

Құмар ойындарға тәуелділікпен күресу үшін күш-жігерді біріктіру арқылы ғана айтарлықтай оң нәтижелерге қол жеткізуге болады. Бұл мәселені шешудің қиындығы.

Қорытынды:

1. Тәуелді ойыншылардың жеке ерекшеліктері мұндай тәуелділігі жоқ адамдардың жеке ерекшеліктерінен айтарлықтай ерекшеленеді.

2. Құмар ойындарға тәуелділердің өзін-өзі таныту деңгейі төмен және алаңдаушылық деңгейі жоғары.

3. Тәуелді ойыншыларға теңгерімсіздік, өз-өзіне сенімсіздік, шешімсіздік, реніш, күдік, тереңдік пен эмоциялардың тұрақтылығы сыртқы көрінісі әлсіз сияқты характерологиялық белгілер тән.

4. Тәуелді құмар ойыншыларға көңіл-күйдің төмендеуі, тез шаршау, өзгермелі өмір жағдайына нашар бейімделу, таңдау жасаудың қиындауы сияқты күйлер тән.

5. Тәуелді ойыншылар қарым-қатынаста, тұлға аралық байланыстарды орнатуда, отбасымен қарым-қатынаста қиындықтарға тап болады. Оқшаулық, жақындық, агрессивтілік, адам табиғатына теріс көзқараспен сипатталады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Custer, R. L. (1982) A brief overview of gambling addiction. In P. A. Carone, S. F. Yoles. S. N.

2. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (Forth Edition). Primary Care Version. APA. Washington DS. 1996. - 239 p.

3. Dickerson, M. (1993) Internal and external determinants of gambling addiction: the problem of distinguishing different types of gambling. Journal "Gambling Research" 6, 3, 225-246.

4. Fisher, S.E. (1992) *Assessment of children's pathological addiction to gambling: slot machines in Great Britain*, journal "Issledovanie azartnoi igry", 8, 3, 263-285.
5. Fisher, S.E. (1993b). *Gambling and pathological gambling among adolescents*. Journal "Issledovanie azartnoi igry", 9, 3, 277-287.
6. Fisher, S.E. (1996) *Gambling and unhealthy addiction to gambling among casino regulars*. Prepared for the consortium of casino industry Great Britain, Plymouth, England: University of Plymouth: Center for Social Impact of Gambling.
7. Gaboury, A. and Ladouceur R. (1993). *Prevention of pathological gambling among teenagers*. Journal "Initial preventive stage" 14, 21-28.
8. Griffiths, M. D. and Sutherland. Ya. (1998). *Participation of teenagers in gambling and drug use*. Journal of community and applied social psychology.
9. Gupta, R. and Derevensky, J. (1999). *Youth participation in gambling*.
10. Kieffer, L. Krinsky (ed.). *Painful Addiction: Alcoholism, Drug Addiction, and Gambling* (pp. 107-124) New York: Human Sciences Press
11. Malkina-Pykh I.G. *Psychology is a victim of behavior*. - M.: Eksmo, 2006. - 1008 p.
12. Guy Lefrancois *Theory of scientific formation of human behavior*. - St. Petersburg: Prime-EUROZNAK, 2003. - 278 p.
13. Zavyalov V. Yu. *Psychological aspects of the formation of alcohol dependence*. - Novosibirsk: Nauka, 1988
14. Akopov A.Yu., Nesmeyanov A.A. *Treatment and rehabilitation of players with psychological addiction to gambling with other gaming activities* // <http://www.piterbasket.com/public3.shtml>
15. Lichko A.E., Bitensky V.S. *Adolescent narcology: a guide*. - L. 1991
16. *Gambling addiction: ways and methods of treatment of gaming* <http://www.igra.alex-help.ru/lechenie-igrovoj-zavisimosti.htm>